

SCIENTOMETRICKÉ HODNOCENÍ KVALITY VĚDECKÉ PRÁCE, JEHO MEZE A NEBEZPEČÍ REDUKCIONISMU

IVO TELEC

V revui pro vysokoškolskou a vědní politiku, Aula, 1996, č. 1, byl vydán článek s názvem *Impaktní faktor a scientometrické hodnocení kvality vědecké práce*. Jeho autorem je RNDr. Jiří Grygar, CSc., vědecký pracovník Fyzikálního ústavu Akademie věd České republiky, který je ve vědecké komunitě známou osobností, navíc osobností dříve činnou i v Radě České televize jako její předseda. Je zapotřebí jeho slova vnímat a máme-li k nim možnou výhradu či připomínku, řekněme ji.

Zmíněný autor v tomto článku, rázu spíše populárně vědeckého a informativního, shrnuje organizační stránku a výhody scientometrického hodnocení kvality vědecké práce. A to prostřednictvím známého impaktního faktoru. V důsledku jeho používání se pak z přemíry vědeckých a odborných časopisů, které jsou ve světě vydávány, vydělují časopisy s dostatečným impaktním faktorem svého obsahu (článků v nich vydaných). Na používání impaktního faktoru je pak vybudován scientometrický přístup k hodnocení kvality vědecké práce.

Celý problém, a to je také důvod, proč o věci píše, spočívá v tom, že to, co je vhodné pro přírodní a lékařské vědy, není (nemusí) být ještě vhodné pro vědy společenské, resp. nikoli pro všechny z nich. Můžeme-li, snad s trochou obraznosti a zjednodušení, říci, že je-li na světě jen jedna chemie či astronomie, pak to již nelze říci o těch vědeckých disciplínách, kterou jsou svým předmětem i účelem spojeny s určitým územím nebo s jinou předmětovou determinací. Mám tím na mysli například regionální historii anebo třeba nauku českého veřejného práva. Zabývá-li se kupříkladu právní vědec nikoli právní filozofií, která je přece jen univerzálnějšího rázu, ale například dogmatickou exegezi českého trestního řádu, což mimo jiné přináší kolem tisíce stran středně rozsáhlého kritického komentáře

vého díla, pak těžko může svým vědeckým, přísně oponovaným, výsledkem nebo jeho částí oslovit vydavatele tzv. impaktovaných časopisů. To znamená, že jeho vědecká práce, byť třeba kvalitní a užitečná pro naše občany, pro stát i pro rozvoj vědeckého myšlení, se nutně vymyká ze scientometrického hodnocení, o němž hovoří citovaný autor. Nelze přitom říci, že takováto vědecká práce by musela být z tohoto důvodu méně kvalitní než práce nebo její část, která byla vydaná v tzv. impaktovaném časopise, který přinese jejímu autorovi přiměřený impaktový ohlas. A v jeho důsledku i jeho úspěšné hodnocení jako vědce. Jinými slovy, právě u právní vědy, resp. u jejích dogmatických disciplín, které se vztahují ke konkrétnímu pozitivnímu právu, dost dobře nelze, nechceme-li být vědecky nespravedliví, uvedenou scientometrickou metodu hodnocení kvality vědecké práce použít.

Jenže o tom již uvedený článek nehovoří. Vyjdeme-li z jeho textu, tj. z toho, co jeho autor řekl, nikoli snad z toho, co si možná myslel, ale neuvedl, pak se nemůžeme zbavit dojmu, že zmíněný článek inklinuje ke scientismu, pro nějž je typický redukcionismus. V tomto smyslu by se jednalo o redukcionismus ve vztahu k racionalitě některých, zvláště společenských, věd. Nebo-li to, co je možné a příhodné pro vědy přírodní a lékařské, nelze plně (a někdy ani částečně) vztáhnout na vědy společenské. Bylo by typickým projevem scientismu, jestliže by vědeckou komunitou bylo požadováno, aby kupříkladu i vědy společenské využívaly metody, které se osvědčily ve vědách přírodních a lékařských. Ve vědecké komunitě je obecně známo, že mezi jednotlivými vědeckými obory existují někdy i zcela zásadní rozdíly, které se týkají i míry exaktnosti. Scientometrické metody hodnocení kvality vědecké práce přitom mají své uplatnění právě v dnešní informační společnosti; byť se objevily již dříve. Nejde ale jen o věcnou či povahovou stránku celé záležitosti. Jde i o samo pojetí informační společnosti, které bývá scientistické. A v jeho rámci často technokratické. Jinými slovy můžeme říci, že scientometrické hodnocení kvality vědecké práce patří do vědeckého instrumentáře, který byl rozpracován a je používán zejména, nikoli však výlučně, přírodními vědami. Jenže z přírodních věd nelze a ani nemůže být, stejně jako ani z jiných vědeckých oborů, vyvozován jediný model vědy, z něhož bychom mohli následně dovozovat i důsledky a instrumentální postupy pro jakékoli vědy jiné; tzn. dovozovat postupy aspirující na vědeckou univerzálnost. Tyto závěry, které zde podávám, nejsou nikterak nové. Nicméně nezbyvá než je opakovaně připomínat i v rámci diskuzí v naší vědecké komunitě, neboť hrozba scientismu a z něho pramenícího redukcionismu je – jak se zdá – reálná. Právě v tom, že scientismus v sobě obsahuje redukcionismus, spočívá jeho vědecké nebezpečí.

Neměl-li citovaný autor toto ve svém článku na mysli, pak to možná měl raději výslovně vyjádřit a současně uvést, jaké jiné než scientometrické hodnocení

kvality vědecké práce přichází ve vědě v úvahu. Zvláště pak u právních dogmatických disciplín, kdy je právní vědec exegetem určitého vnitrostátního právního řádu a kdy akční rádius jeho vědeckého ohlasu je nutně omezen a vymezen již samou speciální povahou předmětu vědeckého zkoumání. Přitom platí, že z hlediska vědní politiky patří kritické dogmatické exegeze vnitrostátního, ale i mezinárodního, práva mezi běžně pěstované a veřejně podporované disciplíny a vědecké cíle, o jejichž dosažení je záhodno usilovat. Dosažením těchto cílů lze navíc, nikoli ovšem vždy, bezprostřední měrou ovlivnit i legislativní politiku, tj. pohled *de lege ferenda*. Proto je namístě, abychom vážně uvažovali, alespoň ve vědách právních a v některých dalších společenských vědách, o používání odlišných než scientometrických kritérií hodnocení kvality vědecké práce. Tím tuto scientometrickou metodu apriorně nevylučuji z aplikace pro právní vědy. Víceméně ji však vylučuji z aplikace pro právně dogmatické disciplíny, které ovšem v právních vědách převládají, a to pro objektivní povahovou (předmětovou) nemožnost anebo jen velmi ztíženou možnost jejího spravedlivého použití. Myslím, že je zapotřebí, aby i tato slova v naší vědecké komunitě veřejně zazněla.

Jaká zvláštní evaluační kritéria by měla pro tyto vědecké případy platit? Odpověď na tuto otázku je možná zapotřebí ještě precizovat. Již dnes ale můžeme říci, že se musí jednat o taková evaluační kritéria, která budou v plné shodě s vědeckou povahou právní vědy, obzvláště, pokud jde o její disciplíny dogmatické. Mezi tato kritéria patří například aktivní účast právního vědce na legislativní tvorbě právních norem. Jedná se totiž o práci skutečně vědeckou, obsahující prvky komparativní, historické, jazykovědné, legislativně metodické, legislativně technické aj., začasté spojené i se vznikem, formováním a odůvodněním samého věcného záměru právní normy. Legislativní tvorba právního řádu tak kombinuje celou řadu metod, běžných pro společenskou vědu a právní vědy zvláště. Výsledek této činnosti bývá oponován nejen právně politicky, ale i vědecky z různých vnějších připomínkových míst, vysoké školy nevyjímaje; v 90. letech navíc často i z míst zahraničních vědeckých ústavů a vysokých škol. Mám zato, že podobná oponování snesou srovnatelná měřítká s kvalitními vědeckými recenzemi, jimiž se v přírodních a lékařských vědách vyznačují tzv. impaktované časopisy. Možná, že je v některých jednotlivých případech i předčí. – Srov. například některé multilaterální mezinárodní smlouvy, jejichž uzavření předchází řada let, někdy i desetiletí, vědeckých příprav na úrovni mezinárodních i vnitrostátních kolektivů vědců a jiných odborníků. Tomu plně odpovídají i přípravy zásadních vnitrostátních rekodifikací, reforem právního řádu a podobné počiny.

Mezi evaluační kritéria v právních vědách je možno řadit i míru, rozsah a význam vědeckých stanovisek, analýz apod., které zaujímají příslušníci vědecké ko-

munity a které jsou určeny, často na vybranou objednávku, zejména mezinárodním organizacím a vnitrostátním orgánům veřejné moci. Tyto vědecké závěry, doporučení apod. se někdy ani nezveřejňují, neboť slouží vnitřní potřebě objednatele. Je ovšem na vědní politice, aby dokázala dostatečně a přezkoumatelně rozlišit kvalitu jednotlivých vědeckých závěrů, což souvisí i s kvalitou jejich oponování. Domnívám se, že je možno, aby některá evaluační kritéria byla podobná, ne-li stejná, ve všech příbuzných společensko vědních oborech, pokud to povaha těchto oborů nevylučuje.

Faktem je, že měřitelnost těchto výsledků může být (a bývá) poněkud obtížnější než je tomu u scientometrických postupů ve vědách přírodních a lékařských. Proto je také zapotřebí klást zvýšený důraz na samu vědeckou etiku každého právního vědce. Na druhé straně platí, že ověřitelnost je možná i zde, byť třeba méně exaktně a jinými kontrolními a evaluačními způsoby. Je věcí právně vědecké obce, aby si vytvořila jednotné postupy hodnocení kvality vědecké práce, které by byly přezkoumatelné nezávislými vědeckými osobnostmi, dílem i z příbuzných vědeckých oborů. Pokud je autorovi známo, již došlo k určitému ujednání názorů na úrovni děkanů českých právnických fakult.

Jinou stránkou celé záležitosti je to, že ani některé tzv. impaktované časopisy se nemohou absolutně vyhnout možnému působení subjektivního faktoru. Tento faktor se týká nejen recenzování děl, nabídnutých k vydání, ale i samotného faktu zařazení určitého vědeckého časopisu mezi tzv. impaktované časopisy, což se ve svém důsledku výrazně týká i obchodních zájmů vydavatele. Jedná se ve své podstatě o problém mezilidských vztahů, k jehož řešení může scientometrická metoda svou velkou mírou exaktnosti přispět, nikoli ale tento problém vyřešit, resp. absolutně vyloučit. To znamená, že i v případě používání uvedeného vědeckého instrumentáře nám v některých případech asi nezbyvá než provádět jistou „korekci“, která by brała v úvahu nejen zvláštní povahu určitého přírodovědného apod. oboru, ale i možnou hrozbu nespravedlivosti z osobních aj. důvodů. – Viz otázku prestiže, sociální autority, vědeckého konsensu či otázku některých negativních osobnostních vlastností, jako je kupříkladu ješitnost některých vědců, apod. Tomu nemůže plně zabránit ani vyhledávání recenzentů v různých státech světa. Uvážíme-li dnešní vědecké propojení prostřednictvím telekomunikačních sítí, například Internetu, pak se i vědecký svět stává ve svém oboru „globální vesnicí“. Tento problém mezilidských vztahů a vědecké morálky je ovšem problémem širším a netýká se jen uvedeného instrumentáře, nýbrž i vztahů a situací jiných. Vědní politika by jej přesto nebo právě proto měla brát v úvahu. Tyto úvahy by již ale mohly být námětem pro článek jiného druhu, který by pojednával například o vědecké etice. V tomto příspěvku jsem chtěl jen poukázat na možná úskalí a meze scientomet-

rických hodnocení kvality vědecké práce a na možná nebezpečí, která jsou s tím spojena pro právní vědy.¹

¹ Článek byl poprvé uveřejněn v *Univerzitních novinách*, č. 4, 1997, č. 5.